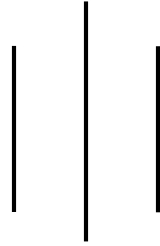
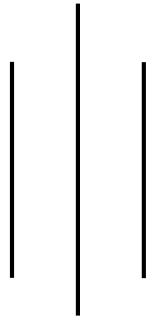

दैलेख जगनाथ गा.वि.स.मा वसोवास गर्ने दमाई
(दलित) जातीको शिक्षामा पहुंचः
एक समाजशास्त्रिय अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र अन्तर्गत स्नातकोत्तर उपाधिको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि समाजशास्त्र
विषयमा प्रस्तुत गरिएको
शोधपत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस
वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत

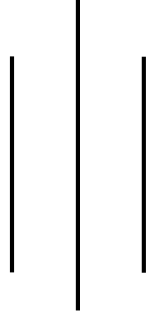

शोधकर्ता

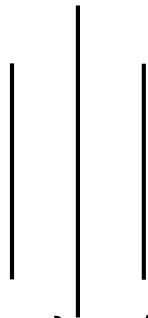
टोपेन्द्रकुमार के.सी.
क्याम्पस रोल नं. ३७
परीक्षा रोल नं. ३२५००४३
त्रि.वि.वि.द.नं. २६५१-९४
१६ बैसाख २०६६

दैलेख जगनाथ गा.वि.स.मा वसोवास गर्ने दमाई
(दलित) जातीको शिक्षामा पहुंचः
एक समाजशास्त्रिय अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र अन्तर्गत स्नातकोत्तर उपाधिको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि समाजशास्त्र
विषयमा प्रस्तुत गरिएको
शोधपत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस
वीरेन्द्रनगर, सुर्खेत
नेपाल

शोधकर्ताः
टोपेन्द्रकुमार के.सी.
क्याम्पस रोल नं. ३७
परीक्षा रोल नं. ३२५००४३
त्रि.वि.वि.द.नं. २६५१-९४
वैशाख २०६६

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस
सुर्खेत

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त मानवशास्त्र/साजशास्त्र संकाय म अध्ययनरत छात्र श्री टोपेन्द्रकुमार के.सी. द्वारा दैलेख जिल्लाको जगनाथ गाविसमा बसोवास गर्ने दमाई (दलित) जातीको शिक्षामा पहुँचः एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयमा तयार पारिएको एक शोधपत्र मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा तयार भएको व्यहोरा अवगत गराउँदै आवश्यक मुल्यांकनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
वच्चुकैलाश पाण्डे
(सहायक प्राध्यापक)

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस सुर्खेत ।

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग
वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस सुर्खेत

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तीको निमित्त श्री टोपेन्द्रकुमार के.सी. ले तयार गरी वीरेन्द्रनगर बहुमुखी क्याम्पस समाजशास्त्र/मानवशास्त्र विभाग समक्ष प्रस्तुत दैलेख जिल्लाको जगनाथ गाविसमा बसोबास गर्ने दमाई (दलित) जातीको शिक्षामा पहुँच: एक समाजशास्त्रीय अध्ययन विषयक सोधपत्र उक्त उपाधि प्राप्त गर्नका लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृत गरिन्छ ।

शोध मूल्यांकन समिति

हस्ताक्षर

१. श्री कालीप्रसाद पाण्डे
(नि. क्याम्पस प्रमुख)
२. श्री कृष्णवहादुर रेग्मी
(विभागिय प्रमुख)
३. श्री वच्चुकैलाश पाण्डे
(शोध निर्देशक)
४. श्री यज्ञ प्रसाद उपाध्याय
(बाह्य सुपरिवेक्षक)

कृतज्ञता ज्ञापन

सर्वप्रथम प्रस्तुत दैलेख जगनाथ गाविसमा वसोवास गर्ने दमाई (दलित) जातीको शिक्षामा पहुंचः एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शोध प्रस्ताव स्वीकृत गरी प्रस्तुत शोधपत्रमा आफ्नो अमूल्य समय दिई लेखन कार्यमा निर्देशन प्रदान गरी यस शोधपत्रलाई मुर्तरुप दिन सहयोग गर्नु हुने समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र विभाग अन्तर्गत अध्यापनरत सहायक प्राध्यापक श्री बच्चुकैलाश पाण्डेज्यू प्रति आभारी छु ।

यस शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक सरसल्लाह दिदै हौसला दिनु हुने नि.क्याम्पस प्रमुख श्री कालीप्रसाद पाण्डे, विभागिय प्रमुख श्री कृष्ण वहादुर रेग्मी, सहायक प्राध्यापक श्री यज्ञप्रसाद उपाध्याय एवं सहायक प्राध्यापकज्यूहरु प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै शोधपत्र तयारीको क्रममा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा साहित्य सामग्रीहरु उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण मित्र वर्गहरु, श्री ज्वाला उच्च मा.वि. वेस्तडाका प्राचार्य श्री नन्दवहादुर के.सी. लगायत सम्पूर्ण शिक्षक साथीहरु एवं विशेष गरी यो शोधपत्र तयार गर्नमा अमूल्य सहयोग र सल्लाह दिनु हुने मित्र श्री घनवहादुर थापाज्यू प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

विविध समस्याका वावजुद मेरो शोधपत्रको अध्ययन पूर्ण गराउन सहयोग पुऱ्याउनु हुने आदरणिय आमा श्रीमति धनसरा खत्री, दाजु श्री नेमवहादुर खत्री, भाउजु श्रीमति महेश्वरी खत्री, मेरो जीवन साथी श्रीमति कमला के.सी., भाइ श्री भिमवहादुर खत्री र आदरणिय दिदी श्रीमति निर्मला खड्का साथै यो शोधपत्र कम्प्युटर टाइप गरी तयार गर्न सहयोग गर्ने भाइ पूर्णदेव अधिकारी तथा खगेन्द्र अधिकारी प्रति हार्दिक धन्यवाद र आभार व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा अध्ययन क्षेत्रमा सोधिएको प्रश्नहरुको जवाफ दिई सहयोग गर्नु हुने दैलेख जगनाथ गाविसमा वसोवास श्री भिम वहादुर दमाई, धिर्जे दमाई र धने दमाई लगायत सम्पूर्ण उत्तरदाताहरु प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद ।

टोपेन्द्रकुमार के. सी.

१६ वैशाख २०६६

विषय -सूची

क्रं.सं.	शिर्षक	पेज नं.
	सिफारिस पत्र	
	स्वीकृति पत्र	
	कृतज्ञता ज्ञापन	
	तालिका सूची	
	चित्र सूचि	
	संक्षिप्त शब्दसूची	
१.	परिचय	अध्याय एक १-२
१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमी	२-३
१.१.१	इतिहासमा दलित	३-४
१.१.२	नेपालमा वर्ण व्यवस्थाको शुरुवात	४-६
१.१.३	नेपालका शिक्षा आयोगका प्रतिवेदनहरुमा दलित	६-७
१.१.४	नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ मा दलित	७-८
१.१.५	नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३	८
१.१.६	वर्तमान अवस्थामा दलित	९
१.२	समस्याको कथन	९-१०
१.३	समस्याको महत्व	११
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	१२
१.५	अध्ययनको सीमा	१२
१.६	शब्दावली परिचय	१२-१४
१.७	अवधारणाको खाका	१५
	अध्याय दुई	
२.	पूर्वसहित्यको समीक्षा	१६
२.१	अध्ययनको वैचारिक खाका	१६
२.२	पाउलो फ्रेको दलित शिक्षण विधि	१६-१७
२.३	मार्क्सवादीहरुको सामाजिक विभेदीकरणको सिद्धान्त	१७-१८

२.४	प्रकार्यवादीहरूको सामाजिक संरचनाको सिद्धान्त	१८-२६
-----	--	-------

अध्याय तीन

३.	अनुसन्धान विधि	२७
३.१	अध्ययन क्षेत्रको छनोट	२७
३.२	अनुसन्धानको ढाँचा	२७-२८
३.३	अध्ययनको समग्रता तथा नमुना छनोट	२८
३.४	तथ्यांकको प्रकृति	२८-२९
३.५	तथ्यांकको श्रोत	२९
३.५.१	प्राथमिक श्रोत	२९
३.५.२	द्वितीय श्रोत	२९-३०
३.६	तथ्यांकको संकलन प्रकृया	३०
३.६.१	प्रश्नावली	३०
३.६.२	अन्तवार्ता	३०-३१
३.६.३	क्षेत्रगत अवलोकन	३१
३.६.४	सामुहिक छलफल	३१
३.७	प्रमुख सूचनादाताहरू	३१
३.८	तथ्यांकको प्रशोधन	३२

अध्याय चार

४.	अध्ययनको अवस्थिति	३३
४.१	सामान्य अध्ययन क्षेत्रको परिचय	३३-३४
४.२	भौगोलिक अवस्था	३४-३५
४.३	सामाजिक अवस्था	३५
४.४	आर्थिक अवस्था	३५-३६
४.५	जनसंख्याको स्थिति	३६-३७
४.६	जगनाथ गाविसको इतिहास	३७-४०
४.७	दमाई जातीको सामाजिक अवस्था	४०
४.८	दमाई जातीको सांस्कृतिक अवस्था	४१
४.९	दमाई जातीको आर्थिक अवस्था	४१
४.१०	दमाई जातीको सांस्कृतिक अवस्था	४१
४.११	दमाई जातीको मृत्यु संस्कार	४१

४.१२	दमाई जातीको जन्म संस्कार	४२
४.१३	दमाई जातीको चाडपर्व	४२

अध्याय पाँच

५.	तथ्यांकको व्याख्या र विश्लेषण	४३
५.१	लिंगको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४३
५.२	धर्मको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४४
५.३	विवाहको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४५
५.४	पेशाका आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४६
५.५	परिवारको आकारका आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४७
५.६	आम्दानीको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४८
५.७	जग्गाको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४९
५.८	घरको वनोटको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	५०
५.९	साक्षरताको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	५०-५१
५.१०.	अभिभावकले पठनपाठनमा दिएको समयको आधारमा वर्गीकरण	५२
५.११	वीचैमा विद्यालय छाड्ने वालवालिकाको आधारमा वर्गीकरण	५२-५३
५.१२	वालवालिकाहरलाई विद्यालय पठाएको आधारमा वर्गीकरण	५३-५४
५.१३	नियमित विद्यालय जाने वालवालिकाको आधारमा	५४
५.१४	विद्यालय फर्केपछि घरको काममा सघाउनेको आधारमा वर्गीकरण	५५
५.१५	वालवालिकाहरको शिक्षा प्रतिको उत्सुकता	५५-५६
५.१६	शिक्षामा पाएको आर्थिक सहयोग	५६-५७
५.१७	विद्यालयको छात्रवृत्तिको आधारमा	५७-५८
५.१८	शिक्षामा दमाईहरूको दृष्टिकोण	५८-५९
५.१९	शिक्षामा पहुँच बढाउन ल्याएको शिक्षा निति	५९
५.२०	दमाई जातीको शिक्षामा पहुँच बढाउन चलाएको अभियान	५९-६०
५.२१	समुदायमा भएको छुवाछुतको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	६०-६१
५.२२	दलित जातीहरू वीचमा भएको छुवाछुत	६१

अध्याय छ

६.	सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरू	६२
६.१	सारांश	६२-६४

६.१.१	समस्या सामाधानका उपायहरु	६४-६५
६.२	निष्कर्ष	६६-६७
६.३	सुझावहरु	६८-६९
परिशिष्ट - १	सन्दर्भ सामाग्री	
परिशिष्ट - २	प्रश्नावली	
परिशिष्ट - ३	नेपालको नक्सा	
परिशिष्ट - ४	दैलेख जिल्लाको नक्सा	
परिशिष्ट - ५	जगनाथ गाविसको नक्सा	
परिशिष्ट - ६	अध्ययन क्षेत्रको फोटोहरु	

तालिका - सूचि

क्र.सं.	तालिकाको विवरण	तालिका नं.	पेज नं.
१.	जातीय आधारमा जिल्लाको जनसंख्या वर्गीकरण	१	३७
२.	जातीय आधारमा जगनाथ गाविसको घरधुरीको वर्गीकरण	२	४०
३.	लिंगको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	३	४३
४.	धर्मको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	४	४४
५.	विवाहको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	५	४५
६.	पेशाका आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	६	४६
७.	परिवारको आकारको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	७	४७
८.	आम्दानीको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	८	४८
९.	जग्गाको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	९	४९
१०.	घरको वनोटको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	१०	५०
११.	साक्षरताको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	११	५१
१२.	अभिभावकले पठनपाठनमा दिएको समयको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	१२	५२
१३.	बीचैमा विद्यालय छोड्ने वालाबालिकाको आधारमा वर्गीकरण	१३	५२
१४.	वालबालिकाहरूलाई विद्यालय पठाएको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	१४	५३
१५.	नियमित विद्यालय जाने वालबालिकाको आधारमा उत्तरदाताहरू	१५	५४
१६.	विद्यालयबाट फर्केपछि घरको काममा सघाउनेको आधारमा वर्गीकरण	१६	५५
१७.	वालबालिकाहरूको शिक्षा प्रति उत्सुकताका आधारमा वर्गीकरण	१७	५६
१८.	शिक्षामा पाएको आर्थिक सहयोगका आधारमा उत्तरदाताहरूको	१८	५६
१९.	विद्यालयको छात्रवृत्तिको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	१९	५८
२०.	शिक्षामा दमाईहरूको दृष्टिकोणका आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	२०	५८
२१.	शिक्षामा पहुँच बढाउन ल्याएको शिक्षा नितिका आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	२१	५९
२२.	शिक्षामा पहुँच बढाउन चलाएको अभियानका आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	२२	६०
२३.	समुदायमा भएको छुवाछुतको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	२३	६०
२४.	दलित जातीहरूमा भएको छुवाछुतको आधारमा उत्तरदाताहरूको वर्गीकरण	२४	६१

चित्र - सूची

क्र.सं.	विवरण	पेज नं.
१.	लिंगको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४३
२.	धर्मको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४४
३.	विवाहको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४५
४.	पेशाको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४६
५.	परिवारको आकारको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४७
६.	आम्दानीको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४८
७.	जग्गाको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	४९
८.	साक्षरताको आधारमा उत्तरदाताहरुको वर्गीकरण	५१
९.	शिक्षामा पाएको आर्थिक सहयोगको आधारमा	५७

संक्षिप्त शब्दसूची

जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
के.त.वि.	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
रा.यो.आ.	राष्ट्रीय योजना आयोग
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
वि.सं.	विक्रम सम्वत्
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	निम्न माध्यमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
आ.व.	आर्थिक वर्ष
कि.मी	किलो मिटर
स्था.वि.म.	स्थानीय विकास मन्त्रालय
ई.पू.	ईशा पूर्व
एस.एल.सी.	स्कूल लिभिङ्ग सर्टिफिकेट
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्व विद्यालय
क्षे.शि.नि.	क्षेत्रिय शिक्षा निर्देशनालय